

XARAJATLAR VA DAROMADLAR HISOBİ TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI

Isomuxamedov Akbarjon Boxodir o‘g‘li

Namangan davlat texnika universitet, Buxgalteriya hisobi kafedrası o‘qituvchisi(mustaqil tadqiqotchi),
+998976269232, iakbarjon@gmail.com, ORCID: 0009-0004-2630-3840

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxonalarda xarajatlar va daromadlar hisobi tizimini takomillashtirish yo‘nalishlari yoritilgan. Xarajatlarni to‘g‘ri tasniflash, daromadlarni aniq hisobga olish va moliyaviy natijalarni shakllantirishda buxgalteriya hisobining ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, milliy va xalqaro buxgalteriya standartlariga moslashtirilgan yondashuvlar, avtomatlashtirilgan hisob tizimlaridan foydalanish va boshqaruv qarorlarini qo‘llab-quvvatlovchi analitik mexanizmlar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: xarajatlar hisobi, daromadlar hisobi, moliyaviy natijalar, buxgalteriya tizimi, standartlar, takomillashtirish.

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ УЧЕТА РАСХОДОВ И ДОХОДОВ

Исомухамедова Акбаржона Боходир угли

Преподаватель кафедры бухгалтерского учета Наманганского государственного
технического университета (самостоятельный исследователь), +998976269232,
iakbarjon@gmail.com,
ORCID: 0009-0004-2630-3840

Аннотация: В статье рассмотрены направления совершенствования системы учета расходов и доходов на предприятиях. Проведен анализ роли бухгалтерского учета в правильной классификации затрат, точном отражении доходов и формировании финансовых результатов. Предложены подходы, соответствующие национальным и международным стандартам бухгалтерского учета, а также использование автоматизированных систем и аналитических инструментов для поддержки управленческих решений.

Ключевые слова: учет расходов, учет доходов, финансовые результаты, бухгалтерская система, стандарты, совершенствование.

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE SYSTEM OF ACCOUNTING FOR EXPENSES AND INCOME

Isomukhamedov Akbarjon

Namangan State Technical University, Accounting Department instructor (independent researcher),
+998976269232, iakbarjon@gmail.com, ORCID: 0009-0004-2630-3840

Abstract: This article explores the directions for improving the accounting system of expenses and revenues in enterprises. The study analyzes the importance of proper cost classification, accurate revenue recognition, and the role of accounting in forming financial results. The paper proposes approaches aligned with national and international accounting standards, emphasizing the use of automated systems and analytical tools to support managerial decision-making.

Keywords: expense accounting, revenue accounting, financial results, accounting system, standards, improvement.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining barqarorligi, raqobatbardoshligi va moliyaviy natijadorligi ko‘p jihatdan ularning buxgalteriya hisobi tizimining to‘g‘ri tashkil etilishiga bog‘liq. Ayniqsa, xarajatlar va daromadlar hisobi tizimi korxonaning foyda miqdorini aniqlash, moliyaviy natijalarni baholash hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda asosiy manba hisoblanadi. Shu sababli buxgalteriya hisobining mazkur yo‘nalishini takomillashtirish bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir.

Xarajatlar va daromadlar hisobining asosiy vazifasi korxona faoliyati davomida yuzaga keladigan iqtisodiy jarayonlarni to‘liq, ishonchli va o‘z vaqtida aks ettirishdir. Xarajatlarni to‘g‘ri tasniflash va daromadlarni aniqlik bilan hisobga olish moliyaviy natijalarning haqqoniy shakllanishini ta’minlaydi.

Bunda milliy buxgalteriya hisobi standartlari (BHMS) hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (MHXS) o’rtasidagi muvofiqlik muhim ahamiyat kasb etadi[1].

Hozirgi davrda raqamli texnologiyalar asosida avtomatlashtirilgan hisob tizimlarini joriy etish, buxgalteriya axborotlarini tezkor qayta ishlash va tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu bilan birga, xarajatlar va daromadlar hisobi bo’yicha milliy amaliyotda ayrim muammolar, jumladan, xarajatlarni funksional yo’nalishlar bo’yicha guruhlashdagi noaniqliklar, daromadlarni tan olishning yagona yondashuvi yo’qligi, ichki nazoratning yetarli darajada yo’lga qo’yilmaganligi kabi kamchiliklar mavjud[2].

Mazkur maqolada ushbu kamchiliklarni bartaraf etish, milliy va xalqaro standartlar asosida hisob tizimini takomillashtirish, avtomatlashtirilgan dasturiy yechimlardan foydalanish va boshqaruv qarorlarini qo’llab-quvvatlovchi analitik yondashuvlarni joriy etish yo’nalishlari yoritiladi.

Maqolaning maqsadi – korxonalarda xarajatlar va daromadlar hisobini tashkil etish jarayonini ilmiy asosda tahlil qilish hamda uni takomillashtirish bo’yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shu yo’l bilan korxonalarda moliyaviy boshqaruvning samaradorligini oshirish, foydani shakllantirish jarayonini optimallashtirish va raqobatbardoshlikni kuchaytirish imkoniyatlari ochib beriladi.

Korxonalarda xarajatlar va daromadlar hisobi tizimini to’g’ri tashkil etish moliyaviy natijalarni aniqlash, foyda va zararlarni tahlil qilish hamda boshqaruv qarorlarini asoslashda muhim o’rin tutadi[3]. Ushbu bo’limda xarajatlar va daromadlar hisobi tizimining nazariy asoslari, amaliy muammolari va uni takomillashtirish yo’nalishlari yoritiladi.

Xarajatlar korxona faoliyatining ajralmas qismi bo’lib, ular mahsulot ishlab chiqarish, xizmat ko’rsatish yoki tovar sotish bilan bog’liq barcha sarf-xarajatlarni qamrab oladi. Ularni to’g’ri hisobga olish foydaning haqqoniy miqdorini aniqlash va moliyaviy natijalarni tahlil qilish uchun asos yaratadi.

Xarajatlar iqtisodiy mohiyatiga ko’ra quyidagi turlarga bo’linadi:

- ishlab chiqarish xarajatlari;
- boshqaruv xarajatlari;
- sotish xarajatlari;
- moliyaviy faoliyat bilan bog’liq xarajatlari.

Milliy buxgalteriya hisobi standartlariga ko’ra, xarajatlar ularning funksional vazifasiga qarab hisobga olinadi va ular daromadlar bilan solishtirilgan holda foyda yoki zarar ko’rsatkichini shakllantiradi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS)da esa xarajatlarni tan olish ularning iqtisodiy mazmuniga asoslanadi, ya’ni ular daromad olish uchun sarflangan resurslar sifatida baholanadi[4].

Daromad – bu korxona tomonidan mahsulot, ish yoki xizmatlar sotish, shuningdek boshqa moliyaviy operatsiyalar natijasida olingan iqtisodiy foyda. Daromadlarni to’g’ri tan olish korxonaning moliyaviy natijasini haqqoniy aks ettirish imkonini beradi.

Milliy buxgalteriya standartlariga muvofiq daromadlar quyidagi manbalardan shakllanadi:

- asosiy faoliyatdan olingan daromad (sotuvdan tushum);
- moliyaviy faoliyatdan daromad (dividend, foiz, valyuta kursi farqi);
- boshqa operatsion daromadlar.

Xalqaro standartlarda (IFRS 15 – “Revenue from Contracts with Customers”) daromad tan olishda besh bosqichli yondashuv qo’llaniladi:

1. mijoz bilan shartnomani aniqlash;
2. shartnoma bo’yicha majburiyatlarni belgilash;
3. tranzaksiya narxini aniqlash;
4. majburiyatni bajarish bahosini taqsimlash;
5. daromadni tan olish.

Bu yondashuv korxona hisobotlarining shaffofligini ta’minlaydi va daromadni iqtisodiy mazmunga asoslangan tarzda hisobga olish imkonini beradi.

O’zbekiston korxonalarida xarajatlar va daromadlar hisobini yuritishda bir qator amaliy kamchiliklar mavjud:

- xarajatlarni iqtisodiy mohiyatga ko’ra emas, balki faqat tarmoq yo’nalishi bo’yicha tasniflash;
- daromadlarni tan olishda yagona yondashuvning yo’qligi;
- hisob ma’lumotlarini qayta ishlashning qo’lda olib borilishi;
- avtomatlashtirilgan tizimlarning to’liq joriy etilmaganligi;
- ichki audit va nazorat mexanizmlarining zaifligi.

Ushbu omillar moliyaviy natijalarni noto’g’ri shakllanishiga va tahlil natijalarining ishonchliligini pasayishiga olib keladi.

Xarajatlar va daromadlar hisobi tizimini takomillashtirish uchun quyidagi yo’nalishlar muhim hisoblanadi:

- Xalqaro standartlarga moslashtirish. Hisob siyosatida MHXS tamoyillarini joriy etish moliyaviy hisobotning xalqaro talablarga mosligini ta’minlaydi.
- Avtomatlashtirilgan dasturiy tizimlardan foydalanish. 1C, SAP kabi platformalar ma’lumotlarning tezkor qayta ishlanishini va inson omilini kamaytiradi.
- Ichki nazoratni kuchaytirish. Xarajatlar va daromadlar bo’yicha ichki audit mexanizmlarini joriy etish aniqlikni oshiradi.
- Analitik hisobotlarni rivojlantirish. Xarajatlar va daromadlar dinamikasini tahlil qilish uchun boshqaruv hisobini takomillashtirish zarur.
- Kadrlar malakasini oshirish. Zamonaviy standart va texnologiyalarni biladigan buxgalterlar tizim samaradorligini oshiradi[5].

Yuqorida taklif etilayotgan takomillashtirish jarayonida quyidagi natijalarga erishiladi:

- buxgalteriya ma’lumotlarining aniqligi va shaffofligi ortadi;
- foyda va zararlar tahlili real holatni aks ettiradi;
- boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoni tezlashadi;
- xalqaro investorlar uchun moliyaviy hisobot ishonchliligi oshadi;
- korxonaning raqobatbardoshligi mustahkamlanadi.

Korxonalarda xarajatlar va daromadlar hisobi tizimi moliyaviy boshqaruvning markaziy bo’g’ini bo’lib, uning to’g’ri tashkil etilishi foyda va zararlarining haqqoniy aniqlanishini, moliyaviy natijalarning ishonchliligini va boshqaruv qarorlarining samaradorligini ta’minlaydi.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, amaldagi hisob tizimida bir qator kamchiliklar mavjud: xarajatlarni noto’g’ri tasniflash, daromadlarni tan olishda yagona yondashuvning yo’qligi, avtomatlashtirilgan tizimlarning to’liq joriy etilmaganligi hamda ichki nazoratning sustligi. Bu muammolar korxona faoliyatining haqiqiy moliyaviy holatini aks ettirishda to’siq bo’lmoqda.

Shu munosabat bilan quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- Xarajatlar va daromadlar hisobini xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashtirish.
- Avtomatlashtirilgan buxgalteriya dasturlarini keng joriy etish.
- Ichki audit va nazorat tizimini mustahkamlash.
- Boshqaruv hisobotlarini analitik tahlilga yo’naltirish.
- Buxgalteriya xodimlarining malakasini muntazam oshirish.

Mazkur chora-tadbirlarni amalga oshirish natijasida korxonalarda buxgalteriya ma’lumotlarining ishonchliligi ortadi, moliyaviy hisobotlar xalqaro talablarga yaqinlashadi, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda tezkorlik va aniqlik ta’minlanadi. Bu esa iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va korxonaning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Abdullayev, A. B. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2019.
2. Akramov, Sh. T. Moliyaviy hisobot va uning tahlili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Aliqulov, I. Q. Korxonalarda xarajatlar hisobini tashkil etish va tahlil qilish. – Toshkent: Universitet, 2021.
4. Bekmurodov, A. Sh. Buxgalteriya hisobi standartlari va xalqaro amaliyot. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.
5. Murodov, R. A. Moliyaviy natijalar hisobi va tahlili. – Toshkent: Fan, 2022.

BOSHLANG’ICH SINF O’QUVCHILARINING OG’ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA KREATIV YONDASHUV

Ortiqova Zulfiya Nurmaxamatovna

Farg’ona davlat universiteti, pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori, dotsent

zn.ortiqova@gmail.com

Obidova Xurshidaxon Ilhomjon qizi – Farg’ona davlat universiteti, magistranti

bonubonu6655@gmail.com